

Traduction en turc de l'interview de
Pierre Briant avec Katherine Blouin

Version turque par Nilda Tařköprü, août 2017

Katherine Blouin: Klasik arkeoloji ve Ahameniş tarihine merakınız nereden geliyor?

Pierre Briant: Yüksek öğrenimimi Poitiers Üniversitesi'nde 1960lı yılların başında tamamladım. Yunan tarihine ilgi duymam uzun sürmedi. (Çok küçükken öğrendiğim Yunanca'yı gerçekten seviyordum). *Agrégation* sınavına 1964-65 yılında hazırlanırken, müfredattaki ilk çağ tarihi sorusu, Helenistik dönem ile ilgiliydi. Bu döneme büyük bir hevesle ilgi duymaya o sıralar başladım. Örneğin Rostovtzeff'in toplu eserlerini (*Social and Economic History of the Hellenistic World*, 1941) okudum ve yazarın Ahameniş ve Helenistik dünya arasındaki sürekliliği gözler önüne seren üslubu beni derinden etkiledi. *Agrégation* sınavından sonra, Pierre Lévêque danışmanlığında Büyük İskender'in haleflerinden biri olan Tek gözlü Antigonos hakkındaki doktora tezine 1965 yılında başladım. Bir yandan da 1965-1967 yılları arasında iki sene boyunca Montpellier Lisesi'nde öğretmenlik yaptım. İlk çağ tarihi asistanı sıfatıyla 1967 senesinde Tours Üniversitesi'ne atandım. Bu dönemden itibaren, Besançon'da 1972 yılında savunduğum tezime üzerine çalışmak için daha fazla vaktim oldu.

Tezimin ardından Pierre Lévêque ne yapmayı düşündüğümü sordu. Ben de Büyük İskender'in halefleri ile ilgili bazı projelerim olduğunu söyledim, konu biraz muğlaktı. Bana dedi ki: "*Que sais-je?*" dizisinde yer alan, Paul Cloché'nin kaleme aldığı Büyük İskender konulu kitabı yeniden yazmam istendi, fakat zamanım yok, işim başımdan aşkın. Bu işi siz yapmak ister misiniz?" Olur dedim. Paul Cloché'nin *Que sais-je?* dizisindeki kitabını okudum, yapmak istediğimden bir hayli uzak, oldukça öyküsel. Bu durumda yayıncıya (Presses Universitaires de France) elimden gelenin kitabı ancak sil baştan kaleme almak olduğunu yazdım. Kabul ettiler, böylelikle kitabım *Que sais-je?* dizisinde 1974 yılında yayımlandı. Bu kitabı hazırlama safhasında Antigonos dönemindeki Anadolu ve Frigya üzerine çalışırken Ahamenişler ile ilgilenmeye başladım. Doktora tezi çalışması beni aslında Ahamenişler'den Büyük İskender'in haleflerine geçiş ile ilgili sorulara eğilmeye sevk etmişti: Plutarkhos'un bir metnini yakından incelerken, süreklilik/kırılma mevzusu ile ilk defa karşı karşıya geldim (*Eum.* 8; bk. *Antigone le Borgne*, 1973, s.80-89) ve ilk defa Rostovtzeff'in savlarını tartışacak hâle geldim. Bu konuyu daha sonra ayrı bir makale çerçevesinde ele aldım (bk. *Rois, tributs et paysans*, 1982, s. 95-135).

Genel olarak, 1970li senelerin ilk yarısındaki bağlama geri dönecek olursam, her yerde Büyük İskender ile birlikte her şeyin değiştiği yazıyordu, yani bir A safhasından B safhasına geçiliyordu. Fakat ne Ahamenişler hakkındaki kitaplarda (ki Olmstead'in *History of the Persian empire* [1948] isimli eseri oldukça önemlidir), ne de Büyük İskender hakkındaki sayısız eserde, kimse A safhasının ne olduğunu açıklıyordu. Sorunun yanıtını hiçbir yerde

göremediğim için de, bu A safhası hakkında bizzat çalışmaya başladım. Bu şekilde Ahameniş tarihine yavaş yavaş, Büyük İskender vasıtasıyla giriş yaptım.

Bu konular hakkında çalışmaya 1974-1975 yılından itibaren devam ettim ve Yunan yazarların sözünü ettiği, bilhassa Pers İmparatorluğu'ndaki Ahameniş Zağrosu dağ eşkıyaları üzerine hazırladığım inceleme, *Dialogues d'histoire ancienne* isimli yayında 1976 senesinde çıktı. [Yunan metinlerinde,*¹] eşkıya tehdidinin Persepolis de dahil olmak üzere, kraliyet saraylarının ortaya çıkışına dek sürdüğünden bahsedilmekteydi. Tüm metinleri yeniden incelemem sonucunda, bunun, Zağros halkları ile büyük hükümdar arasında, armağana karşılık armağan vermeye dayanan Ahameniş dönemindeki ilişkiye çok kısıtlı ve yanlış bir bakış olduğunu ispatladım. Ahameniş kaynaklarını keşfetmeye başlamam ve Klasik kaynaklardan sıyrılmayı öğrenmem (onlara sırt çevirmeden, aslında tam tersi olmuştur), o zamanki Klasik tarihçilerin neredeyse bilmediği Persepolis tabletleri üzerine çalışmam yine aynı döneme denk gelir. Richard Hallock'un 1969 yılında yayımlanan kalınca eserini (*Persepolis Fortification Tablets*) Tours Üniversitesinin kütüphanesine 1970 yılında hemen satın aldığımı hatırlıyorum. Kütüphaneci hanım, bu konularla ilgilenmeme epey şaşırmişti. Artık Ahameniş İmparatorluğu, Büyük İskender ve onun halefleri hakkındaki araştırmalar tek bir alan hâline gelmişti. Bu nedenle 1999 yılında Collège de France'a girdiğimde kürsüme "Ahameniş dünyası ve Büyük İskender İmparatorluğu tarih ve medeniyeti" ismini verdim.

KB: Kürsünüzün adı özellikle dikkatimi çekmişti, zira Ahameniş dünyasının girift niteliği hakkındaki fikrinizi gayet güzel gösteriyor. Acaba bu, antik tarih alanları arasındaki geleneksel sınırlara bir eleştiri niteliğinde miydi?

PB: Evet, hiç kuşkusuz. Ahameniş'ten Helenistik dünyaya geçiş konusunu araştırmanın, o vakitler birbirine sıkı sıkıya kapalı ve ayrı iki alanı ilgilendiren kaynak ve soruları tek bir alanın çatısı altında bir araya getirmeye uğraşmak demek olduğunu düşünürsek, kendimi bir aktarıcı olarak görmek hoşuma gidiyor. Bugün durum değişti, özellikle Helenistik dönem Babil ve Mısır üzerine çalışanlar, Helenistik öncesi denilen dönemi (ki erekçi temelden yola çıkan bu adlandırma tartışmalıdır) değerlendirmeleri gerektiği düşüncesindedir. Fakat özellikle Helenistik tarih kitaplarına bakıldığında hâlâ çok yol alınması gerektiği anlaşılıyor. Genelde başlangıç noktası ya Büyük İskender ya da Büyük İskender'in ölümü. Karşımızda aniden bir dünya beliriyor, öğrencilerin ise bundan öncesinin ne olduğu hakkında hiçbir fikri yok.

KB: Doğru. Genel olarak "Yunan" ve "Roma" tarihini işleyen bir öğretmen sıfatıyla özellikle eksikliğini duyduğum noktalardan biri de araştırmalarda katedilen ilerleme ile ders kitaplarının güncellenmesi arasında geçen süre. Bu konuyla ilgili çözüm önerileriniz var mı?

¹ Çevirmenin ekleme yaptığı yerler * işareti ile belirtilmiştir (ç.n)

PB: Böyle olmasında yayıncıların da payı var, zira aynı sınıflandırmaları durmadan tekrarlamayı seviyorlar. Onların nezdinde, varsa yoksa klasik Yunan dünyası ve Helenistik dünya, fakat çoğunlukla Ahameniş dünyasının adı anılmıyor. Hocaların da bunda payı var, çünkü üniversitelerde antik tarih, istisnalar dışında, Yunan ve Roma'ya indirgeniyor, zira özellikle Fransa'daki öğretmenlik sınavlarının (CAPES ve agrégation) değişmeyen müfredatlarında ilk çağ tarihi, Yunan ve Roma'dan ibaret. Zor olsa bile, bir yayınevının kendisiyle irtibata geçtiği meslektaşların araştırmacı bakış açısını kabul ettirmeleri gerektiğini düşünüyorum. Helenistik dünya ile ilgili bir ders kitabı söz konusu olduğunda, tüm alanlar arasında illa bir devamlılık ileri sürmek amacıyla değil de, öğrencilere Helenistik krallıklarla birlikte gelen değişimin tabiyat ve hızını gösterebilmek için de Ahameniş dünyasından bahsedilmesi gerekiyor. Dürüst olmak gerekirse, 1974-1999 yılları arasında Toulouse Üniversitesi'ndeyken meslektaşların büyük direnişiyle karşılaştım. Burada Ahameniş tarihi dersi verdim ve galiba 1996 yılında, antik Ortadoğu tarihine giriş isimli bir ders modülü hazırladım. Öğrenci katılımı gayet yüksekti, fakat meslektaşlar bana uzmanlığımız dışında kalan alanlara zaman ayırmak yerine [Antik*] Yunan ve Roma'ya odaklanmamızı söylüyorlardı. Gördüğünüz gibi, bir şeyleri değiştirmek çok zor, ama olsun umudumu tamamen kaybetmiş değilim. Fakat bazen muhakeme süzgecinden geçmiş iyimserliğim gerçeklikle çarpışıyor. Bir şeyleri değiştirmek için şimdi sizin kuşağınızın çalışması gerekli.

KB: Araştırmacılar ve yayıncılar arasındaki ilişkiler konusuna geri dönecek olursak, biz kadrolu çalışanlar, işsiz veya sözleşmeli çalışan genç araştırmacılar ile karşılaştırıldığımızda daha korunaklıyız. Bunu göz önüne alarak, deneyimli araştırmacılara daha fazla sorumluluk düştüğünü düşünüyor musunuz?

PB: Evet, kesinlikle. Fakat bunun için deneyimli araştırmacıların mevzunun ne olduğunu kavramış olması gerekiyor, oysa genel vaziyet bu yönde değil. Dediğim gibi, bazı şeyler değişiyor (geçenlerde Fransa'da Clancier, Coloru ve Gorre imzalı *Les mondes hellénistiques* başlıklı 2017 yılında çıkan ders kitabı buna bir örnek), fakat kanımca fazla yavaş değişiyor. Ege ve Ortadoğu arasında bu kopukluk hâlâ söz konusu. Jean Andreau, Raymond Descat ve ben, Saint-Bertrand de Comminges'de 1990lı yılların başında ekonomi tarihi buluşmalarını düzenlerken, Roma, Yunan ve Ortadoğu uzmanlarını davet etmeye karar verdik. İnsanlar, tartışmalardan o kadar faydalandırlar ki, aynı usulle başka alanlarda başka etkinliklerin düzenlenmesine devam edildi (örneğin Yunan, Mısır ve Ortadoğu tarihi uzmanlarını, coğrafyacıları, arkeologları davet ederek, 2000 yılında *qanāts* hakkında düzenlediğim kolokyum gibi). Arkamı dönüp, izlediğim yola bakınca birbirinden haberi olmayan (veya aralarındaki irtibatın şahsi ve geçici bağlantılar vasıtasıyla kurulduğu) değişik alanlar arasında köprü kurmuş olmak beni bilhassa gururlandırıyor.

KB: Bu engelleri aşmada yeni teknolojiler, sosyal medya ve *digital humanities* gibi araçların ne türden bir katkısı olabilir? Yeri gelmişken, kurduğunuz Achemenet isimli bir portal da var.

PB: Bu fikrin aklıma yatması 1999 yılında Paris'e geldiğim döneme rastlar. O sıralar *Bulletin d'histoire achéménide* yayını için Ahemeniş İmparatorluğu ile ilgili tüm kaynakçayı güncellemekle meşguldüm. Seneler seneleri kovalarken, imparatorluğun uzandığı tüm ülkelerde, Semerkant'tan Sardes'e varana dek yeni belgelerin ortaya çıktığını görüyordum. Yapılacak şey belliydi; bunları bir araya getirip, herkesin kullanımına sunmanın tek yolu interneti kullanmaktı. ABD'ye 1980li yıllar sonunda yaptığım çok sayıda yolculuk sonrasında, internet konusunda hassasiyet kazanmıştım. Chicago'daki bir meslektaş ve arkadaşımın bana bir keresinde "İnternette kaz ciğeri sipariş edelim ister misin? Dur Yahoo'ya bir bakayım" dediğini hatırlıyorum. Ne demek istediğini anlamamıştım. Fransa'ya geri döndüğümde, bir e-posta hesabımın olması gerektiğine karar verdim. Bereket Toulouse [Üniversitesi'nde*] ve fen fakültesindeydim ve gerekli sunucu burada mevcuttu. İlk e-posta adresim de 1990 yılında alındı (briant@cict.fr).

KB: Peki Achemenet portalı?

PB: Collège de France'a 1999 yılında geldiğimde bana teknik konularda yardım edebilecek birisi ve Ahemeniş dönemi Babil tabletleri ile ilgilenen ve hevesle beraber çalışmaya hazır meslektaşım Francis Joannès ile tanıştım. Achemenet portalını ilk defa, Temmuz 2000'de Collège de France'ta düzenlenen Uluslararası Asur Buluşmaları sırasında tanıttık. Ardından ortaklaşa çalışılan alanları genişlettik, yöntem değiştirdik vesaire şimdi Achemenet 17 yaşında.

KB: Tam da ergenlik çağında!

PB: Aynen öyle! Ahemeniş İmparatorluğu ile ilgili birinci elden tüm kaynakları; her dilden (Aramice, Elamca, Babilce, Yunanca vb.) metin, resimli belge, para ve benzerini internet ortamına aktarmak fikriyle yola çıkıldı. Hayata geçirmeye başladığımız şey buydu ve yeni işbirliği çalışmaları geliştirerek aynı yolda devam edeceğiz. Bu [araştırma*] programını, Collège de France ve CNRS'in yardımları sayesinde hayata geçirdim. Portalın 2010-2012 yılları arasında tamamen yenilediği sırada Collège de France Vakfı, Bettencourt-Schueller Vakfı, İran Kültürel Miras Vakfı, Soudavar Kültür Vakfı ve Roshan Kültür Mirası Enstitüsü gibi özel ve kamuya ait vakıfların desteğinden de faydalandığımızı eklemek isterim. Fakat tabii ki belgelerin bir araya getirilerek yorumlanması işi, birçok ülkedeki meslektaşımızın ortak çalışması sayesinde yürütüldü (<http://www.achemenet.com/fr/static/?/presentation-et-politique-du-site>).

Şimdi bayrağı, İ.Ö. ilk bin yıl Mısır konusunda uzman genç CNRS araştırmacısı Damien Agut'ye (CNRS/UMR ARSCAN laboratuvarı, Paris Nanterre Üniversitesi²) devredeceğim. Kendisi, Michel Chauveau ile birlikte demotik yazılı Ayn-Manawîr tapınağı ostrakasını Achemenet portalına yükledi (<http://www.achemenet.com/fr/tree/?/sources-textuelles/textes-par-regions/egypte/ayn-manawir>). Bu "ilk basım" internet üzerinden yapıldığı için bilhassa mutluyum! Portala erişim, kısa süre içinde CNRS'in bir sunucusu³ üzerinden sağlanacak.

Collège de France bünyesinde 1999-2012 yılları arasında, başında bulunduğum kürsünün, sadece Ahameniş İmparatorluğu'na ithaf edilen dünyadaki tek kürsü olduğunu bugün gözden kaçırmamak gerekir. Mukayese edilebilecek tek kürsü EPHE bünyesinde bulunuyor. Genç bir Hollandalı meslektaş (Wouter Henkelman) altı senedir Elam medeniyeti dersi veriyor, ayrıca kendisi çok sayıda Persepolis tabletinin internet ortamına aktarılmasından sorumlu ve bunların yüz kadarını Achemenet portalına yüklemiş bulunuyor⁴.

Çok da kötümserliğe kapılmamak lazım. Günümüzde Ahameniş tarihinin düzenli şekilde öğretilmeyişinin bir nedeni de, kimini Aramice, kimini Demotik, kimini de Babilce yazılmış metinler hakkında hatta arkeoloji, ikonografi veya nümismatik gibi alanlarda uzmanlaşmaya sevk eden, Ahamenişler hakkındaki mevcut bilginin parçalanmışlığıdır. Bu meslektaşların her biri öğrencilerine Ahameniş tarihinin ayrı bir kapısını aralattır. Bu da yeryüzündeki Ahameniş tarihi ile ilgili malumatın gelişmesine müthiş bir katkı sağlayan Achemenet gibi bir portal ve [araştırma*] programının varlığını (benim nazarımda) daha bir önemli kılıyor. ARTA isimli 2002 yılında kurduğumuz çevrimiçi süreli yayını bu açıktan gösteriyor; o zamandan bu yana elliden fazla makale yayımlandı, internet üzerinden yayın buna müsaade ettiği için de, makaleler genellikle oldukça uzun ve bol görselli. Öte yandan bu makaleler, neredeyse sadece yayına ayrıca yeni veya son dönem belgelerinin olduğu kadar, yazılı, resimli veya arkeolojik belgelerin tarihsel bir incelemesini yapmaya yönelik. Bu süreli yayın bir boşluğu doldurdu, zira yalnızca Ahameniş araştırmalarına adanmış tek yayın özelliğinde. Üstelik, yayına erişim kolay ve ücretsiz, makaleleri isteyen istediği gibi bilgisayarına indirebilir. Kısacası, böyle bir alan söz konusu olduğunda, kendini internet vasıtasıyla ifade edebilmek, bilgiyi yaymak, ilgi uyandırmak ve işbirliği kurmak için gerçekten de tek yol.

KB: Dünya genelindeki üniversitelerde Ahameniş tarihi kürsüsünün neredeyse hiç olmayışının açıklaması sizce nedir?

PB: Bunun birden fazla nedeni var. Bir kere Ahameniş tarihi, 'ebedi' Yunan, 'binyılların' Mısırı ve 'gizemli' Doğu olmak üzere üç mengenenin pençesinde sıkışmış vaziyette. Kastım bu üç araştırma dalının; Yunan tarihinin, Mısırbilimin ve İ.Ö. 3 ve 2. binyıl Ortadoğu tarihinin gayet

² <http://www.arscan.fr/>

³ <http://www.huma-num.fr>

⁴ <http://www.achemenet.com/fr/tree/?/sources-textuelles/textes-par-langues-et-ecritures/elamite/archives-des-fortifications-de-persepolis>

güzel bireyleşmiş ve ayırt edilebilir olması. Öyle ki, Collège de France bünyesinde, düzenli bir Mısırbilim kürsüsü ve bir Asur kürsüsü ile ya bir ya da birden fazla Yunan ve Roma medeniyeti uzmanı daima bulunmakta. Geleneksel olarak “Doğunun” tarihi -tüm araştırmacılar halen bu fikirde demiyorum-, Babil’in Büyük Kiros tarafından fethi [düşüşü!] ile sona eriyordu, bu da Ahameniş tarihinin başlangıcıdır (öte yandan imparatorluğun tarihöncesi Elam dönemi, günümüzde çok sayıda araştırmamanın konusudur). Mısırbilimciler geleneksel olarak eski dönemlere odaklanıyordu. Yunanbilimcilere göre Ahamenişler, Med savaşları ve Büyük İskender’in fethi sırasında ortaya çıkıyordu. Başlı başına Ahameniş İmparatorluğu’nu ele alan bir alan yoktu. Benim de elimden geldiğince yapmaya çalıştığım bu oldu; bu alanların her birini yakından tanımaya çalıştım ve nihayetinde 1992-1993 yılında yazdığım kitabım (*Histoire de l'Empire perse*) 1996 senesinde yayımlandı.

Diğer bir neden de dil kaynaklı. Örnek olarak firavunlar dönemi Mısırını ele alalım: hiyeroglifleri öğrenmeniz gerekir. Bu da o kadar kolay değildir, fakat netice itibariyle insanüstü bir iş de değildir. Asurbilim desek: çiviyazısını ve bu dil kaynaklı olan diğer dilleri öğrenmeniz gerekir (bu alanda çok sayıda alt dil kümesi mevcuttur). [Antik*] Yunan desek: Yunanca (ve Latince) öğrenirsiniz. Ahameniş İmparatorluğu hakkında çalışmak arzusundaysanız, aynı anda birden fazla bölgede çalışacaksınız demektir. Bunun için (yazıt ve yazın alanındaki) Yunanca kaynakları kullanabilmeniz ve hatta başlı başına Ahameniş kaynaklarını da, yani (az sayıdaki) kraliyet kaynaklı yazıları, Aramice metinler ile Likya, Frigya ve Elam, Babil ve (hiyeroglif veya demotik dilinde yazılı) Mısır vb. metinlerini kullanabilmeniz gerekir. Öğrenciler açısından bugünkü durum, 1970li yılların başında benim yaşadığım dönemden daha kolay. Özellikle de Paris, Londra, Chicago ve Leiden’da çalışıyorlarsa, Yunanca, çiviyazısı, Aramice ve Elam dili dersi alabilirler. Sorun buradan sonra başlıyor. Çünkü öğrenci çok istekli olsa bile, az sayıda danışman, Ahameniş tarihi alanında bir doktora tezine girişmesi tavsiyesinde bulunur, zira üniversitede araştırmacı olarak formasyonuna uygun bir kadro bulamayacaktır. Bu durum, yalnızca Fransa’da değil, tüm dünya ülkelerinde Ahameniş araştırmalarının gelişmesine yegane engeldir.

KB: Yani Ahameniş kaynaklarının çok dilli oluşu sizce temel etken mi?

PB: Temel etken çokdillilik değil. Bir vakitten sonra, temel olanın Ahameniş tarihçiliği işi olduğunu ve bunun kenarda köşede kalmış değil de, başlı başına bilimsel meşruiyete sahip bir alan teşkil ettiğini düşünen kıdemli ve genç kişilerin ortaya çıkması gerekiyor. Paul Garelli gibi son derece dikkat çekici birinin elinden çıkmış, 1960lı yıllarda *Nouvelle Clio* dizisinde yayımlanan eski Ortadoğu tarihi hakkındaki ders kitabını unutmam mümkün değil. Bu kitapta Ahameniş tarihine “kenar medeniyetler” başlığı altında değinilmekteydi. Fakat Ahameniş tarihinin temel teşkil eden niteliği sizin için bir ilkeyse, işler daha bir berraklık kazanır. İmparatorlukta konuşulan on beş dilin hepsine hakim olmadan da öğrenciler atılıp işin

ucundan tutabilir. Benim de deneme yanılma yöntemiyle yaptığım buydu. Elam metnlerinin çevirilerinden sonra hemen asıl metinleri inceledim. Ayrıca aynı anda Babil metinleri ve Aramice yazıların çevirileri üzerine çalışırken, kaynak metne bakıyor ve lisanbilimcilerin mevcut tüm makalelerini okuyordum. Yani kolay değil, fakat insan isteyince yapıyor. Ne var ki, üniversitelerin kurumsal dayanağı olmadan çok zor. İnsanın bir başına çalışmayı kabul etmesi gerekiyor, 1982-1983 yılına dek ben de böyle yaptım. O vakitler farklı ülkelerde aynı sorunlarla karşılaşan araştırmacılarla yakın ilişkiler kurdum. Bu açıdan Collège de France'a atanmam, salt şahsım adına değil, ayrıca dönemin yeni yayın dizisinde (*Persika*), bildirileri yayımlanan kolokyum ve seminerler vasıtasıyla ve tabii ki Achemenet portalı sayesinde, (deyim yerindeyse) çekicilik kazanan ve artık bir vitrine kavuşan Ahameniş araştırmaları alanı için de bir dönüm noktasıdır.

KB: Nöbetin el değiştirmesi konusunda ne diyacaksınız? İyimser misiniz?

PB: Hem evet hem hayır. Önce neden hayır dediğimi açıklayayım. Zira Ahameniş tarihi, özellikle klasik filoloji eğitimi görmüş fakat çalışma alanı illa da Ahameniş kaynakları olmayan kişiler arasında revaçta. *Achaemenid workshops* isimli çalıştayın karşısında durmak için İngiltere'de bir akım bile ortaya çıktı. Söz konusu çalıştaylar, 1980 yılında Hollanda'nın Groningen şehrinde Helen Sancisi-Weerdenburg tarafından başlatılıp, 1983 senesi itibariyle de Helen Sancisi-Weerdenburg ve Amélie Kuhrt'un ortak yönetiminde uluslararası bir boyut kazandı. Amaçları, yeni bir Ahameniş tarihi algısı yaratmaktı, aşağı yukarı on yıl öncesinden beri, onlardan bağımsız ben de zaten bunu dile getiriyordum. Hatta bu atölyelere düzenli şekilde katıldım ve (2000 senesinde vefat etmesine dek) Helen ve Amélie⁵ ile ortaklaşa çalıştım. Genel hatlarıyla şöyle diyorduk: Tamam, Yunan kaynaklarını kullanalım fakat bunlar son derece eleştirel bir gözle değerlendirilmeli ve Ahameniş tarihi üzerine çalışmak için ilkin, doğrudan bu imparatorluktan gelen kaynaklara başvurulmalı (tabii ki aynı eleştirel bakış doğrultusunda). Oysa her zaman karşımıza çıkan bu değildi. Öte yandan anlamsız ve kısır bazı tartışmaların aksine, kimse bundan böyle klasik kaynaklara başvurulmamasını söylemedi (bk. örn. *Histoire de l'empire perse* [1996: 713-715]: *Une autre source « achéménide », les historiens d'Alexandre, ou Darius in the shadow of Alexander* [2015: x-xv]).

Az önceki sorunun olumlu tarafına gelirse, "evet iyimserim" diyorum, çünkü birçok alanda değişimler söz konusu. Öncelikle Ahameniş dönemi Babili alanında, British Museum'a ait kaynakların açılmasıyla son 15 yılda gerçekten müthiş bir ilerleme kaydedildi. Aynı durum, yalnızca Helenistik Yunan kaynakları ile değil de, özellikle çiviyazılı Babil belgeleri vasıtasıyla ivme kazanan Helenistik dönem Babili için de geçerli. Tüm Avrupa ülkeleri ile Amerika

⁵ Bundan böyle tek bir eserde toplanmış 28 makalemin İngilizce çevirisini yeni bitirmiştir, bk. *Kings, Countries and Peoples. Selected studies on Achaemenid History* (Oriens et Occidens 26), Stuttgart, 2017.

Birleşik Devletleri'nde bu alanda önemli gelişmeler kaydedildi. Bu araştırmaları yapanlar, İ.Ö. 1. binyılı incelemek gerektiğinin, yani Arşaklılar dönemi öncesinde, Ahameniş dönemi ve Helenistik dönemler arasında bağlantı kurmak gerektiğinin bilincindedir. Hemen hemen aynı şey, 26. Hanedanlık ve Helenistik dönem arası için Mısır, Anadolu ve Toharistan için de söylenebilir.

Pierre Briant ile söyleşi – 2. kısım
Darius ve İskenderler, Polybius ve Montesquieu, İran ve Hindistan

Katherine Blouin: Eski Ahameniş coğrafyası ülkelerinde Ahameniş araştırmaları ne durumda?

Pierre Briant: İran'da Ahameniş tarihi, "milli romanın" bir parçası; İranlıların bellek, tarih ve manevi kültürünün bir ögesi. Ahamenişler'e duyulan ilgi mitoslaşmış, çünkü Ahamenişler tıpkı Büyük İskender gibi *Krallar Kitabı'na* girmiş. Orada burada söylenenlerin aksine 1979 devrimi İslam öncesi geçmişi silmedi. Rafsancani cumhurbaşkanı iken Persepolis'e gittiğinde "İran'ın çifte temeli, İslam'a ve Ahamenişler'e dayanır" demişti, yani [Ahamenişler*] önemlidir; bu, Büyük Kiros'un Pasargad'daki mezarı başında muhaliflerin yaptığı gösterilerden de anlaşılır⁶. Tarih araştırmaları açısından bakacak olursak, geçmişe ve arkeolojik araştırmalara Kaçar Hanedanlığı dönemi ile birlikte oldukça ilgi duyulduğunu söyleyerek başlamak lazım. Yani arkeolojik araştırmalar yalnızca Avrupa'dan etkilenilerek doğmamıştır. Öte yandan, şu anda İran üniversitelerinde, AB ülkeleri veya kuzey Amerika'daki kadar sağlam ve sistemli bir tarih kürsüsü yoktur. Fakat arkeoloji alanında, örneğin Pasargad ve Persepolis'teki gibi, İranlı ve Avrupa'dan gelen arkeologlardan oluşan karma gruplar tarafından yürütülen çok sayıda geniş çaplı restorasyon ve kurtarma çalışması ayrıca muhtelif yerlerde açılan birçok yeni kazı şantiyesi var. Öte yandan İran müzeleri belge niteliği taşıyan eşsiz kaynaklar barındırıyor. Örneğin Persepolis tabletlerinin bir kısmı Tahran'da bulunuyor (diğer kısmı ise 1930lu yıllardan bu yana "geçici" olarak Chicago'da).

Ahameniş İmparatorluğu toprakları üzerinde bulunan diğer devletlerde araştırmalar özellikle arkeoloji alanında yürütülüyor. Mısır, Türkiye, Suriye, Afganistan ve bir dönem Irak'ta da olmak üzere birçok kazı şantiyesi açıldı. Bilhassa Türkiye'nin batısında⁷ ve de Kafkasya'da çok sayıda buluntuya ulaşıldı. Örneğin Azerbaycan'daki kazı çalışmalarında bir Ahameniş sarayı bahçesi ile birlikte bulundu, ki bu gerçekten de harika bir şey.

KB: İran'a ilk defa ne zaman gittiniz ve neler hatırlanıyor?

⁶ Örneğin şu radyo programı dinlenebilir "Pers İmparatorluğu : Belleğin kullanımı", <https://www.franceculture.fr/emissions/concordance-des-temps/lempire-pers-les-usages-dune-memoire>, ayrıca bk. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37824350>.

⁷ Batı Anadolu'daki buluntular ile ilgili olarak bk. <http://dipnot.hypotheses.org/850> (ç.n.)

PB: İran'a ilk gidişim oldukça geçti. Arkeolog olmadığım için şantiye şantiye kazıları gezmiyordum. İran'a *Histoire de l'Empire perse* isimli kitap yayımlandıktan sonra gittim. Zannediyorum 1996 veya 1997 yılıydı. Aynı zamanda arkadaşım olan arkeolog Rémy Boucharlat'nın o dönem müdürlüğünü yaptığı İran Fransız Araştırma Enstitüsü'nün davetlisiydim. Oradan uçağa binip Şiraz'a, Şiraz'dan da taksiyle Persepolis'e gittim. Bütün bir günü orada geçirdim. Taksi şoförü başıma bir şey gelip gelmediğini merak etmiş, çünkü ziyaretçiler genellikle o kadar uzun kalmıyorlarmış. Gerçekten çok duygulanmışım. Persepolis, Pasargad gözlerimi kamaştırdı, Susa da öyle. Sözünü ettiğim fakat tanımadığım bu yerlere gitmek çok önemliydi. Sonra buralara tekrardan birçok kez gittim, Mısır ve Türkiye gibi başka ülkelerde de özellikle arkeolojik sit alanlarında bulundum. Keza gerek kazı şantiyelerinde gerek üniversitelerde çok sayıda İranlı meslektaşla karşılaşmak çok önemliydi. Birçoğuyla temasımız devam ediyor ve büyük ihtimalle önümüzdeki sene tekrar gideceğim. İran'da *Histoire de l'Empire perse* isimli kitabın iki ayrı çevirisi yapıldı ve diğer yayınlarım arasından da tercüme edilenler oldu. Bir keresinde İran'dan dönüşte, Paris'e sabahın erken saatlerinde varırken, genç bir kadın bana "siz Pierre Briant mısınız" diye sordu, "evet" diyince ağlamaya başladı. Benimle karşılaştığı için değil (!), *Histoire de l'Empire perse* kitabını babası çevirmiş ve yakın zaman önce vefat etmiş.

KB: O coğrafyayı ve çevreyi ilk defa görmek de çarpıcı olmuştur diye tahmin ediyorum, ne dersiniz?

PB: Evet kesinlikle. Uçak veya araba ile seyahat ederken insan olağanüstü çeşitlilikteki manzaralarla karşılaşılıyor. Ya 1997 ya 1998 yılıydı, müthiş bir yolculuk yaptım. Rémy Boucharlat, İran'daki Yunanca yazıtlar üzerine çalışan George Rougemont, Paul Bernard ve ben olmak üzere dört kişiydik. İran'ın büyük kısmını araba ile katettik, 'eşkiya topluluklarımı' bulduğum Zağros'tan geçtik. Sit alanlarını görmek de son derece önemliydi. Persepolis, Pasargad ve Susa hakkında yayınlar okuyup fotoğraflara bakmak iyi hoş fakat insan bir de kendi gözüyle görünce ... Yunan tarihi üzerine çalışan genç bir araştırmacının Akropol'ü ilk defa ziyaret etmesi gibi oluyor. Bir coğrafya öğretmeni "insan coğrafyayı ayaklarıyla öğrenir" derdi hep. Arkeoloji için de aynı şey geçerli diye düşünüyorum, insanın sahada çalışması, arkeolojik siteleri katetmesi, buralara tekrar tekrar gelmesi lazım.

Arkeolojiye duyduğum ilgiyi, kuzey Afganistan'da ortaya çıkarılan büyük sulama ağları üzerine çalışan Jean-Claude Gardin'e borçluyum. Eşkiyalar hakkında yazdığım makaleyi okumuş ve (1978 senesi civarında) araştırma ekibine katılmamı istemişti. Ahameniş öncesi ve Ahameniş dönemi Toharistanı konusunda eldeki belgelerin çoğalması için bu dönemler

hakkında yazılı tüm metinleri toparlamamı istemişti (bu çalışmadan 1984 yılında bir kitap doğdu). Sonra Türkiye’de altı sene boyunca Bordeaux’dan meslektaşlar, İran’da da Boucharlat ile birlikte yüzey araştırmalarına katıldım. *Histoire de l’Empire perse* kitabımda arkeolojinin önemli katkısı çokça görülür. Arkeolojik ve resimli kaynaklar beni hep geliştirmiş, fikir muhasebesi yapmaya ve yeni varsayımlar üretmeye sevk etmiştir.

KB: Çevre tarihi alanındaki öncülerdensiniz, aklıma 1982 yılında yayımlanan iki ciltlik eseriniz (*Rois, tributs et paysans. Études sur les formations tributaires du Moyen-Orient ancien et Etat et pasteurs au Moyen-Orient ancien*) ile qanatlar hakkında çıkan (*Irrigation et drainage dans l’Antiquité. Qanats et canalisations souterraines au Moyen-Orient, en Égypte et en Grèce, 2000*) ortak yayın geliyor. Bu çalışmalar ayrıca antropolojik yaklaşımdan ne derece beslendi?

PB: *Rois, tributs et paysans*, 1973-1980 yılları arasında yazılmış makalelerin bir derlemesi. Bahtıma Pierre Lévêque bunları bir cilt içerisine toplamamı önerdi. Merak edenler bu derlemeyi okuyarak 1970li yıllarda nasıl çalıştığımı kolayca anlarlar diye düşünüyorum. Bunlar arasında bir de Ahemeniş İmparatorluğu ile Helenistik krallıklar arasındaki süreklilik/kırılma mevzuu⁸ hakkında 1979 yılında kaleme aldığım değerlendirme yazısı bulunmakta. Bu derleme ile aynı sene (1982) *État et pasteurs au Moyen-Orient ancien* isimli kitabım yayımlandı. Bu kitabın ortaya çıkış hikayesi ilginçtir. “Brigandage, dissidence et conquête en Asie achéménide et hellénistique” başlıklı, aslında kitap olarak çıkması gereken, çok uzun bir araştırmam 1976 yılında *Dialogues d’Histoire ancienne* isimli süreli yayında yayımlanmıştı ve bu vesileyle İran uzmanı etnolog Jean-Pierre Digard ile birlikte çalışmıştık. Kendisi de günümüz Zağrosundaki göçebe halklar üzerine çalışmış ve bu mesele hakkındaki bir makalesi *Studia Iranica* isimli süreli yayında yayımlanmıştı. Yazısının sonunda ise ortak çalışma çağrısında bulunuyordu. Bir Antik dönem tarihçisinden cevap gelmesine de oldukça şaşırılmıştı. Kendisiyle görüşüp, makalemin sonunda yer vereceğim iki katılımcıdan biri olmak isteyip istemeyeceğini sordum. Paris’teki Marksist Çalışma ve Araştırmalar Merkezi bünyesinde etnologlar ile çalışmaya devam ettim. Burada göçebe çoban toplulukları üzerine uzmanlaşmış bir grup vardı. Bu grubun üyeleri, EHESS ve Cambridge University Press ile ortaklaşa *Sociétés pastorales* ismini verdikleri bir yayın dizisi tasarlamışlardı. Makalemden yola çıkarak bir kitap yazmayı isteyip istemediğimi sordular ve *État et pasteurs au Moyen-Orient ancien* isimli kitabım bu şekilde ortaya çıktı. Makalemi hem yoğunlaştırdım hem de İslam öncesi Arap toplumları ile Ortaasya’da İskitleri kapsayacak şekilde genişlettim. Bu kitap benim için büyük bir tutku oldu çünkü özellikle de İslam öncesi Arap toplumları gibi

⁸ Bu makalelerden birçoğu ve daha yakın tarihli olanların İngilizce çevirileri artık mevcut (*Kings, Countries and Peoples. Selected studies in Achaemenid History*, Stuttgart, 2017, çev. Amélie Kuhrt).

bilmediğim konular hakkında çalışmaya başladım. Bu konuyu, Yeni Asur (yazıt ve kabartma), Klasik dönem ve kısıtlı Ahameniş kaynaklarından gelen verileri bir araya getirerek ele aldım. Jean-Pierre Digard da beni Maisons-Alfort'da 1977 senesinde düzenlenen etnozoloji kongresine davet etmişti. Kongrede Ahameniş İmparatorluğu'ndaki koyunculuk faaliyeti hakkında bir çalışma sundum, ilk defa burada Persepolis'in Elam dilinde yazılmış tabletlerini oldukça kullandım.

Seneler boyunca kaydettiğim ilerleme, yalnızca yeni kaynakları kullanmam ile değil, aynı zamanda bilmediğim alanları bana tanıtan meslektaşlarla karşılaşabilmiş olmamla da ilgili. Az önce arkeolojiden bahsetmiştim. Keza aynı şeyleri nümizmatik, etnoloji ve antropoloji alanları için de söyleyebilirdim. Marksist hareket de olmak üzere, o dönemki tüm hareketlere karşı hassastım. Marksist Çalışmalar ve Araştırmalar Merkezi bünyesinde 1970li yıllarda çok faaldim. Örneğin merkezin "ilk çağ tarihi" biriminde, Pierre Lévêque, Claude Mossé, Yvon Garlan ve bazen tartışmalarımıza etnolog sıfatıyla katılan Maurice Godelier ile çalıştım. Bu sohbetler son derece zihin açıcıydı. "Asya türü üretim tarzını" yine bu seneler zarfında keşfettim, arzu ederseniz bu konuya ileride değinebiliriz.

KB: Qanatlar hakkındaki kitap için neler diyeceksiniz?

PB: Neden bilmiyorum, sulama, suyun ulaştırılması konuları oldum olası ilgimi çekmiştir. Polybius'un [qanatlar hakkındaki*] bu metnini (10.28) çok uzun zaman önce keşfetmiş ve metinden ilk defa, Paris'te İranlıların yayımladığı *Zâman*⁹ isimindeki dergide (artık yok) bahsetmiştim. Paris'te bu kolokyumu düzenleyene dek de birçok yerde metinden tekrar tekrar bahsettim. Bu arada 1992 yılında geçici olarak Kahire'deki Fransız Doğu Arkeolojisi Enstitüsü'nde çalışırken, Ayn Manawir'de çalışan arkeologların demotik dilinde yazılmış, Darius'un adının geçtiği tabletler bulunduğunu öğrendim. Batı çöllerinde kalan bu sit alanında ostraka üzerine demotik dilinde yazılmış tüm bir köy arşivinin yanı sıra köyün tarlaları da ortaya çıkarılmıştır. Damien Agut-Labordère ve Claire Newton'ın tarlalar hakkındaki yakın tarihli çalışması, ARTA isimli süreli yayında¹⁰ yayımlanmıştır. Buralarda biraz qanatlara benzeyen yeraltı su geçitleri de bulunmuştur. Polybius'un kullandığı kelimelerin Avrupa'daki Yunan yazıtlarında da geçtiğini biliyordum. [Qanatlar*] hakkındaki cilt bu şekilde ortaya çıkmıştır, ayrıca da Pierre Vidal-Naquet'nin önsözünü yayımlanan ve *Le despotisme oriental* başlığıyla Fransızca'ya çevrilen Wittfogel'in kitabının uzun soluklu bir sorgulamasıdır¹¹. Wittfogel Ahamenişlerin de bir su imparatorluğu olduğu fikrindeydi. Oysa ki tam tersine, işin merkezden bağımsız, köy toplulukları nezdinde yürütüldüğünü gösteren Polybius'un metninden Wittfogel'in haberi yoktu. Ahameniş idaresi köy topluluklarını yeraltı kanallarını

⁹ Söz konusu makale şu eserde yeniden yayımlanmıştır: *Rois, tributs et paysans*, s.406-430.

¹⁰ http://www.achemenet.com/pdf/arta/ARTA_2013.005-Agut-Labord%C3%A8re_Newton.pdf

¹¹ Bk. https://www.academia.edu/9769615/Pierre_Vidal-Naquet_Wittfogel_et_le_mode_de_production_asiatique

kazmakla görevlendiriyor, buna karşılık da hükümdar beş kuşak boyunca mali dokunulmazlık sunuyordu. [Qanat*] projesi, Ahameniş *realia'sını* anlamak için arkeoloji ve Yunan metinlerinin nasıl kullanılabileceği hakkında kafa yorma sürecinin bir parçasıdır. Kolokyum farklı veriler üzerine çalışan (Yunan yazıtları, Yunan edebi metinleri, demotik dilinde yazılmış metinler, arkeolojik yüzey araştırmaları) farklı ufuklardan gelen uzmanları (Yunan, Mısır, Ortadoğu) bir araya getirmişti ve yaymak istediğim fikri gayet güzel yansıtıyordu. Collège de France'ta 2000 yılının mart ayında verdiğim *ilk dersten* birkaç gün sonra düzenlediğim ilk etkinliğin bu kolokyum olmasından da son derece gururluyum, kitabın geçmişte olduğu gibi bugün de geniş bir okuyucu kitlesi olduğunu görmek beni sevindiriyor¹².

[Sulama ve suyun ulaştırılması*] konularına duyduğum ilgi, Ahameniş İmparatorluğu'nun yapısı ve tabiyatı hakkında daha kavramsal sorgulamalarla birleşiyordu. Aşiretçi bir imparatorluk mu söz konusuydu? Asya türü üretim tarzı kavramından bahsetmek uygun muydu? Maurice Godelier'nin 1991 tarihli makalesine¹³ bakılırsa, bu sorgulama sürecinin kısmen geçmişte kaldığını kabul edebiliriz. Yine de Asya türü üretim tarzı kavramı artık yürürlükte değilse de bu zaman zarfında yaptığım her şeyden çok şey öğrendim. Ben bir kuramcı değilim, Asya türü üretim tarzı hakkında ve su ulaştırma çalışmaları ile devlet kurumları arasındaki ilişkiler¹⁴ hakkında kafa yorarken, kendimi Marksizm üzerinden çok geliştirdim. Bu araştırma grupları bünyesinde bilhassa 1970li ve 1980li yıllardaki çalışmalarımın hiçbir pişmanlık duymuyorum. Bu tür araştırmalar yaparken, hemen ve uzun süre sonunda elde edilen olmak üzere hep iki cins netice olur. Hemen elde edilen sonuç, görece görünmez olabilir, hatta 20 sene sonra göz ardı bile edilebilir. Fakat tüm sorgulamalarım, gerek SSCB'den gerek ABD'den başlayarak Avrupa, ve bir vakitler Doğu Almanya da dahil olmak üzere Doğu Avrupa, Kanada'ya dek birçok farklı alandan kişiyle temasım aydınlanmama yön ve şekil verdi. Uzun vadeli bakacak olursak hiçbir araştırma göz ardı edilemez. Asla. Bazen iki senelik araştırmalarınız sonunda, çabalarınızın bir kitap veya bir makaleyle sonuçlanmayacağını fark edersiniz. Zaten o konu hakkında bir kitap yazmayacağınızı bilmek ve kendi kendinize bunu kabul etme cesareti göstermek, arada geçen zamanda çok yol katedildiği anlamına gelir.

KB: Son kitabınızda (*Alexandre. Exégèse des lieux communs*) incelediğiniz tüm Büyük İskender [kitapları*] arasından tercih ettiğiniz bir tane var mı?

PB: Evet. Üzerine hayatımın 8 senesini harcadığım, 2012 yılında kitaplaşan *Alexandre des Lumières*. O olmadan son kitabımı yazmam mümkün değildi. Collège de France'a geldikten

¹²

https://www.academia.edu/1440143/Irrigation_et_drainage_dans_lAntiquit%C3%A9_qanat_et_canalisation_souterraines_en_Irak_et_en_Egypte_et_en_Gr%C3%A8ce

¹³ "Le concept de mode de production asiatique : un concept stimulant mais qui est d'une portée limitée", *Actuel Marx* 10 [1991] : 181-199.

¹⁴ Bk. *Annales HSS* içinde yönettiğim dosya: mai-juin 2002, s. 515-663 : *Politique et contrôle de l'eau dans le Moyen-Orient ancien*.

sonra Achemenet portalı, makaleler, düzenlediğim, katıldığım kolokyum ve seminerler aracılığıyla Ahameniş İmparatorluğu hakkında çalışmaya devam ettim. Aynı zamanda verdiğim dersleri de yorumlamalar tarihi diye adlandırdığım Büyük İskender tarihinin yazımına ayırdım. Büyük İskender niçin bugün hâlen etrafta gördüğümüz imgeleri çağrıştırıyor? Büyük İskender tarihinin yazımının, Droysen'in 1833 yılında yayımlanan ve 1977 yılında da *Geschichte des Hellenismus* isimli dizisine birinci cilt olarak eklenen *Geschichte Alexanders der Großen* isimli eseriyle başladığı söylenirdi –yakın zamana kadar ben de böyle söylüyordum. Bu konu üzerine etraflıca çalışmaya 2003-2004 yılında ve Collège de France'ta 2004 senesinde verdiğim ders ile başladım. Birden Büyük İskender tarihi hakkında çalışmaların Droysen öncesinde de var olduğunu fark ettim, Montesquieu'nün yazdığı Büyük İskender'i keşfetmem o döneme rastlar. Aslında Droysen'in sunduğu Büyük İskender imgesi, öncesinde Montesquieu ve daha başka Avrupalı, bilhassa İskoç ve İngiliz felsefeci-tarihçiler tarafından 18.yüzyılda, hatta 19.yüzyılın ilk otuz yılında da Almanlar tarafından hazırlanmış. Bu nedenle 2005 yılında Toronto'ya bir konferans vermeye davet edildiğimde, konu olarak, Montesquieu'nün izinden gidip aynı zamanda Plutarkhos'un kine de yakın bir Büyük İskender imgesi geliştiren William Robertson isimli bir 18.yüzyıl İskoç yazarını seçtim (<http://www.fupress.net/index.php/cromohs/article/view/15605/14472>).

Bu arada beni qanatlar konusuna da Montesquieu'nün getirdiğini söylemeliyim. *Kanunların ruhu*'nun bölümlerini didiklerken birden bire dikkatimi “insan sanayisiyle kurulmuş ülkeler” başlıklı bölüm (18.6) çaktı. Kendi kendime “belli olmaz, belki de Montesquieu Polybius'un metnini alıntılamaştır” dedim. Ve öyleydi de! Böylelikle Montesquieu'den yola çıkarak qanatlar ve suyun ulaştırılması hakkında bir makale yazdım; *Kanunların ruhu'nun yazarı*, Polybius'un qanatları hakkındaki tarih ile ilgili ilk yorumlamalarda bulunandır (1748 yılında).

Sonra bu türden çalışmalara devam ederek, Avrupa edebiyatını bayağı araştırdım. 17.yüzyıl sonundan 19.yüzyıl başına dek Fransız, İngiliz, Alman biraz İtalyan ve İspanyol edebiyatını ayrıntılı inceleyip, Aydınlanma Çağı'nın Büyük İskenderi adını verdiğim şeyi ortaya koydum. Aslında Droysen kendi Büyük İskenderi üzerine 1830 yılında çalışmaya başladığında çok sayıda çalışma zaten yapılmış ve yayımlanmıştı. Bu durumda en azından esas itibarıyla, Droysen'in çizdiği Büyük İskender imgesi, temelinde Montesquieu'nün ve çok sayıda 18. yüzyıl Fransız, İngiliz ve Alman felsefecinin çizdiği imgeydi¹⁵. Yepyeni bir araştırma sahası keşfetmek gerçekten de çok ilginç. O senelerde Collège de France'taki verdiğim tüm dersler “Büyük İskender ve Avrupa yayılcılığı tarihi” başlığı altında 18.yüzyıl konuluydu. Momigliano'nun 1953 yılındaki UCL'deki ilk dersindeki bir kısım ve Bickerman'ın bir makalesindeki kısa bir bölüm haricinde kimse Aydınlanma Çağı'nın Büyük İskenderi'ni fark etmemişti. 2016 yılında çıkan kitabım 2012 senesinde çıkan diğer kitabıma çok şey borçlu.

¹⁵ Bk. “Alexander and the History of European expansion: The Views of the Enlightenment”, <http://www.ucl.ac.uk/european-institute/analysis/2016-17/alexander-enlightenment>

Çünkü onun sayesinde önemli hatta hayati bir eksikliği giderdi, keza bu eksiklik de sonradan Antik dönem ve günümüz arasında katettiğim yola bir anlam verdi.

KB: Peki sinemada Büyük İskender veya Pers İmparatorluğu hakkında özellikle beğendiğiniz bir film var mı?

PB: Bir tane var, ne Robert Rossen'in ne de Oliver Stone'un¹⁶. Hintli yönetmen aynı zamanda oyuncu Sohrab Mohdi'nin 1941 senesinde Hindistan'da çektiği *Sikandar* filmi. Yönetmenin isminden de Mumbai Farsi kökenli olduğu anlaşılıyor. Erken Bollywood tarzında bir film. İlk sahnelerin Persepolis'te geçmesi ilginç, bildiğim kadarıyla bu, bir film için hazırlanmış mütevazı da olsa Persepolis'in tek stüdyo maketi. Ne Rossen ne de Stone sanki Ahameniş İmparatorluğu hiç varolmamış gibi, ne manzara ne insanlar ne de kavimlerle ilgilenmiştir! *Sikandar* filminin başında sakallı bir adamın bir at arabası üzerinde geldiği görülür. Taht üstünde oturmaktadır. Sakallı bir Büyük İskender bizi biraz şaşırtır, fakat bu İskender değil Aristo'dur. Onu uyarmaya gelmiştir der ki : "Kendini kadınlardan sakın, hem fatih hem de aşık olunmaz". Bu yüzden Büyük İskender Roxsana'yı kendinden önce Hindistan'a gönderir ve Roxsana Büyük İskender'e seleflik eder. Yani film Hintli tarafındadır. Yıl 1940-1941 iken Hindistan'da iki tür tarihyazımı söz konusudur. İlki Büyük İskender'i Hindistan için hem son derece önemli biri, hem de ülkeyi fetheden eski bir İngiliz gibi kabul eden İngiliz usulü yani sömürgeci tarih anlayışı, diğeri ise bambaşka bir söylem sunan, olsa olsa birkaç ay süren akınlar düzenleyen Büyük İskender'in Hindistan'da medeniyet namına hiçbir iz bırakmadığını, hatta sonunda Poros'un kazandığını ifade eden Hintli tarih anlayışı. Filmin sonunda birbirlerine eskisi gibi aşık Büyük İskender ve Roxsana'nın hiç kuşkusuz Persepolis'e dönmek üzere Hindistan'dan ayrıldıkları görürüz. Filmin yönetmeni Mohdi'nin, Hintli tarih anlayışı tarafında yer aldığı açıktır. Phiroze Vasunia'nın çalışmalarında geçen bir alıntıya bakarsak, *Times of India* dergisinin, boyunduruk altında yaşamaktansa, hür biçimde ölmeyi yeğleyen Poros'u asilce hareket eden Hintli bir önder addetmesi de ilginçtir. Yani filmin siyasi mesajı, dönemin basınında da yankı bulmuştur¹⁷.

KB: İran için gezi tavsiyeleriniz var mı?

PB: İlk tavsiyem tur ile gidilmemesi. İran turizme daima oldukça açıktı, Amerikalılar dışında, hele hele de şu dönemde Trump yüzünden bu durum daha da geçerli. Yaz ortasında gitmekten kaçının, gerçi Şiraz ve Persepolis tarafında yükseklik, sıcaklığı daha tahammül edilebilir kılsa da, hava çok sıcak olur.

¹⁶ https://www.academia.edu/2350440/Oliver_Stones_Alexander_a_comment_2005

¹⁷ Bk. "Alexandre le Grand au rythme des présents successifs", <http://cvuh.blogspot.fr/2016/11/alexandre-le-grand-au-rythme-des.html>

Olmazsa olmazlar: Çevre kirliliği nedeniyle bazen zorlayıcı bir büyükşehir olan Tahran ve şehrin arkeoloji müzesi, fakat [ben olsam,*] uçak ile bir saat uzaklıktaki olağanüstü şehir İsfahan'a gitmek üzere bir an önce başkentten ayrılırdım. Sonra yürüyerek gezilmesi gereken Şiraz şehrine gidebilirsiniz. Oradan Persepolis, Nakş-ı Rüstem ve Pasargad arabayla ayağınızın altında. Buraları keşfetmek için en az 3-4 gün ayırabilirsiniz. Ahamenişler ile ilgileniyorsanız hep nemli ve korkunç bir sıcağın hakim olduğu Susa'ya gitmenizi tavsiye ederim. Güney İran fazlaca bilinmez fakat burası da ilginçtir. Bir de Hazar Denizi var. Tahran'dan batıya giderken Hemedan'a (eski Ekbatana), 1.Darius'un büyük bir kabartmasının bulunduğu Behistun, güzel Sasani diyarı Tak-ı Bostan ve daha nice yerlere gidebilirsiniz...

KB: Söyleşiyi bitirmeden önce Edward Said ve şarkiyat hakkında ne dersiniz?

PB: Edward Said ile geç tanıştım. *Orientalism* isimli kitabın yayımlandığı dönemde (1978), Yunanların Ahameniş İmparatorluğu'na bakışını inceleyerek bu sorular hakkında tamamen deneyimimden yola çıkarak, ben de çok düşünmüştüm. Ortadoğu'da kapitalist dönem öncesi tertipleri incelemiş Samir Amin isimli bir yazardan da çok etkilendim. Bu konu hakkında Büyük İskender'in fethine değinen özellikle Klasik dönem metinleri aracılığıyla çok çalıştım. Ta Büyük İskender hakkındaki *Que sais-je?* kitabımı hazırladığım dönemde (1974), Yunanların erken oryantalist yaklaşımı karşısında çok şaşırılmıştım. Yunan metinlerini içten içe soyup ayıklayarak 'Ahamenişlere dair bilgi çekirdeği' diye adlandırdığım şeyi ortaya çıkarmanın benim için tek yolu bunun üzerine çalışmaktı. Tabii ki de her zaman ifade ettiğim gibi, bu durum Klasik dönem metinlerine başvurmayı bir kenara bırakmamız gerektiği anlamına gelmiyor. Çoğu Yunan metni, içinde boğulduğu ve iç içe geçtiği yorumlardan ayıklanması gereken bilgiler barındırmakta. Daima hem amacım hem de yöntemim bu olmuştur. Yani uzun zamanlar Avrupa merkezli bir görüşün hakimiyetindeki Ahameniş tarihinin sömürgecilikten kurtulması taraftarı oldum. Büyük İskender tarihinin sömürgeci bakıştan arındırılması fikri de 2016 tarihli kitabımda oldukça hakimdir, zira Büyük İskender 18. yüzyıldan 20. yüzyıla sömürgeci düşüncenin içine tamamen işlemiştir. 1979 senesinde yayımlanan bir makalede Şarkiyat uzmanlarının iki açıdan oryantalist olduğundan bahsetmiştim: bugün bunların ilkine icra edilen bilim ile ilgili anlam, ikincisine ise Said'in kullandığı anlam denebilir. Bu hususa yayımlanan son kitabımda (2016, bölüm 2-3) değiniyorum.

Said'i okurken (nasıl desem?) heyecan duyduğum kadar, biraz da "hayal kırıklığına uğramıştım". Çünkü, yazarın Eshilos'un *Persler* eserine kısa ve yetersiz göndermesini bir kenara koyarsak, Said bu konuda gerçekten kafa yormaya Napolyon'un Mısırı ile başlıyor. Yani özellikle 18, 19 ve 20. yüzyıllar hakkında çalışırken Said'den etkilendiğimi, fakat bunun

benim için mutlak bir keşif teşkil etmediğini söyleyebilirim. Elbette ki Said kendi alanına çok şey kazandırmıştır, fakat tabii ki Said'in saptamalarının yöntem bağlamında genişletilerek Antik çağa uygulanmasını saymazsak, Said'in söyledikleri bizim araştırmalarımızı ancak dolaylı yoldan ilgilendirmektedir.

Buraya kadar altını çizdiğim hususlar, Büyük İskender başlıklı kitaplar yazılmasına son vermek gerektiğini (2016 tarihli kitabımın son bölümünde de) neden hiç durmadan ifade ettiğimi açıklıyor. Bunu ilk söyleyen ben değilim, fakat bunun yerine ne önereceğiz? Günümüzde Büyük İskender tarihi karşısında insan ancak şaşırabilir. Çünkü Rossen ve Stone'un filmlerinde olduğu gibi, kitlelere hitap eden çok sayıda kitap, Antik çağdan bu yana bildiğimiz bir anlatı örgüsüne dayalı ve Ahemeniş İmparatorluğu'nu kesinlikle hesaba katmıyor. Sevdiğim bir kıyaslama ile örnek olacak verecek olursam, bu tıpkı 1870 [Fransa-Prusya*] Savaşını işleyen Fransız bir tarihçinin hem Bismarck'ı hem de Prusya'yı atlamasına benziyor.

Stone'un filmini ele alalım, kamera Büyük İskender'i yakın çekime alıyor ve seyirci bu yakın çekimle İskender'i İndus'tan, Babil'e oradan da ölümüne dek izliyor. İzlenen güzergah dışında hiçbir şey görmüyorsunuz. Ne kimin kim olduğunu, ne de ortada bir imparatorluk olduğunu (Darius karakteri geleneksel göndermelere dayansa da) biliyorsunuz. Bu da dünya çapında bir imparatorluğu ilk Büyük İskender'in fethettiğini söylemeye neden devam edildiğini açıklıyor. Bu bir delilik, çünkü jeopolitik açıdan bakıldığında Büyük İskender'in yaptığı, 3. Darius'un imparatorluğunu kendi çıkarlarına göre Ahemeniş sınırları içinde yeniden düzenlemekten ibarettir. Birçok tarihçinin Ortadoğu'ya Büyük İskender'in ordu kfilesiyle vardığı izlenimine kapılıyorum. Çok uygun düşmese de, onları bugün ordu bünyesindeki gazetecilerle karşılaştırırım geliyor. Gerçekte var olmayan bir imparatorluğu fethetmeye giden bir İskender izlenimi veriyor gibiler.

Tam tersine Ahemeniş İmparatorluğu tarihinin bilimsel rehabilitasyonunun Büyük İskender tarihinin yazımı üzerinde etki yaratacağı düşüncesindeyim. Eksikliği duyulan bilmem kaçınıcı bir Büyük İskender kitabı değil, Darius ile Büyük İskender'in tarihi. Hatta yelpaze daha da geniş tutularak, İ.Ö. 334-323 yıllarındaki fetihlerden daha geniş ve anlamlı bir döneme doğru açılmalı.

Bilimsel açıdan artık anlamsızlaşmış sınırların bizi durdurmasına izin vermemeliyiz. Balkanlar'dan İndus'a, İ.Ö. aşağı yukarı 350-300 yılları arasına denk gelen tarihi dönemin varlığının tanınması lazım. Yani bu dönem, 2.Filip, 2.-4. Artaserhas, 3. Darius ve Büyük İskender'in haleflerini içeren bir dönem. Bu noktada ahenkli bir bütünden bahsedebiliriz: 2.Filip'in Makedonyası, Ahemeniş İmparatorluğu, fetih ve ardından Helenistik krallıkların değişimi ve yok olması. Bu zamansal açıdan son derece geniş jeopolitik bakış bize bazı şeyler anlama fırsatı sunuyor. Zira, eninde sonunda önem arz eden, en azından bana göre,

tek bir soru söz konusu: Büyük İskender'in fethi neyi değiştirdi ve bu değişiklik nasıl ortaya çıktı?

Ahameniş İmparatorluğu'nu uzun süreli tarih sahnesine çıkarmak mutlak bir gerekliliktir. Kendi açımdan birincilliğini koruyan meşguliyet budur. Bu nedenle hem geğmiş hem de ileriki araştırmalarım Ahameniş dünyasını olduğu kadar, Büyük İskender imparatorluğu ve onun ilk halefleriyle ilgilenmeye devam edecek. Bu araştırma alanının bilimsel meşruiyetini durmadan savunuyorum.